

5. ВІДНОСИНИ У МЕРЕЖІ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ

Розвиток технологій та поширенню глобалізаційних процесів у світі підвищили увагу науковців та виробників до процесу створення та впровадження інноваційних продуктів, серед яких найбільш цікавими для дослідження є інтелектуальні технологічні розробки. У цьому ланцюгу особливу актуальність займає процес передачі технології від наукової сфери до промислового сегмента, від розробників до виробників, іншими словами трансфер технологій. Результатом розвитку такого процесу як трансфер технологій є поява мереж трансферу технологій, які є невід'ємним елементом в більшості сучасних національних інноваційних систем.

Вирішення сучасних проблем цифровізації в інформаційному суспільстві можливо завдяки успішного поєднання і використанням нових технологій, принципів відкритого доступу, відкритих інновацій. Саме з цим пов'язані зміни в соціоекономічній системі задля поширення так званої економіки спільної участі (Sharing Economy)⁹⁴.

Відповідно до Інформаційної картки, підготовленої МОН України для проекту «Розвиток міжрегіональної мережі трансферу технологій», який може реалізовуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу, загальною цілю проекту визначено розвиток інституцій та мереж у сфері трансферу знань, цифрових технологій та інноваційної діяльності⁹⁵. Її реалізація запланована шляхом: 1) створення Міжрегіонального офісу трансферу знань на базі МОН України та УкрІНТЕІ для підтримки, методично-інформаційного супроводу та координації регіональних мереж трансферу технологій; 2) розвитку регіональної мережі трансферу технологій в Харківській області на базі регіонального центру трансферу технологій;

⁹⁴ Пасмор Ю. Сучасні проблеми цифровізації в інноваційному суспільстві. Стратегії розвитку Харківської області на період 2021–2027 років : зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 23 січ. 2020 р.). НДІ ПЗІР НАПрН України. Харків. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/23.01.2020/Tezy_23_01_2020-16.pdf

⁹⁵ Інформаційна картка проекту регіонального розвитку, який може реалізовуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/09/64_in_mon.pdf

3) розвитку регіональної мережі трансферу знань та цифрових технологій Південного регіону на базі створення в Одеській області регіонального центру трансферу знань та цифрових технологій; 4) створення міжрегіональної інформаційно-технологічної платформи ТТ колективного використання з використанням європейського підходу відкритих інновацій для залучення потенціалу регіональних інституцій та бізнесу; 5) формування міжрегіональної системи трансферу технологій, що забезпечуватиме підтримку інноваційної діяльності з використанням інтегрованих інформаційних ресурсів.

Розглядаючи поняття «мережева структура», для визначення її складових, необхідно відмітити, що, як правило, вона характеризується географічно-розгалуженим розташуванням елементів – спільнот, які об'єднанні спільними інтересами, розподіляють свої потреби між учасниками зі схожою природою. Кожен з учасників мережі має власні функції та повинен працювати на задля реалізації єдиних цілей або ідей.

Процес трансферу технологій апріорі неможливий без взаємодії суб'єктів інноваційних відносин між собою. Їх взаємодія виражається шляхом:

- створення технологій та/або їх складових;
- обміну досвідом й інформацією про науково-технологічні досягнення;
- проведення консультацій з основних питань науково-технічної та технологічної політики стосовно застосування технологій і їх складових;
- виробництва й здійснення кооперації постачання технологій та/або їх складових у межах договорів про їх трансфер;
- укладення інших цивільно-правових договорів відповідно до законодавства⁹⁶.

Наведений перелік відносин (взаємодії) не є вичерпним оскільки інноваційна сфера є динамічною і перебуває у постійному розвитку, тому виникають все нові і нові форми співпраці між суб'єктами інновацій.

⁹⁶ Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14.09.2006 № 143-V. Відомості Верховної Ради України, 211 2006, № 45, ст.434.

За своєю природою мережі трансферу технологій є багаторівневим, наприклад, існують мережі в межах консорціумів, регіональні, національні міждержавні. Кожен із її рівнів має право на існування, оскільки їх виникнення обумовлено зовнішніми або внутрішніми чинниками. Окрім цього, можуть функціонувати мережі, спеціалізація яких зосереджена на діяльності в конкретній галузі, наприклад фармакологія, авіакосмічна, ІТ-системи.

Для визначення усіх елементів найпоширеніших мереж необхідно розглянути загальні вимоги до побудови таких мереж, що опосередковано впливають їх структуру. Так, В. К. Хаустов виділяє такі принципи побудови:

- єдність форматів (технологічна інформація, яку використовують учасники для обміну між собою, надається в єдиному форматі);
- сумісність різних мереж одна з одною (методологія роботи, а також формати подання технологічних запитів/пропозицій повинні бути сумісні з форматами та методологією інших мереж);
- орієнтація на професійних учасників процесу трансферу технологій (це принципе передбачає передачу методології роботи мережі існуючим суб'єктам інноваційної інфраструктури. Такі організації вже мають базу клієнтів для надання послуг із трансферу технологій контактуючи з іншими професійними учасниками мережі);
- контроль якості вхідної інформації (якість інформації в технологічних запитах/пропозиціях забезпечується правом занесення інформації в базу даних мережі тільки сертифікованими учасниками. У цьому випадку учасники відповідають за зміст і якість даних, публікація з такої на електронній платформі відбувається лише після модерації адміністратором);
- відкритість мережі для нових учасників (широке залучення нових учасників дозволяє надавати клієнтам унікальні можливості для просування їх технологічних пропозицій/запитів не тільки в Україні, але й за кордоном)⁹⁷.

⁹⁷ Хаустов В. К. Трансфер технологій в інноваційних процесах України та Білорусі. Економіка і прогнозування. 2012. № 2. С. 24–34.

На думку К. О. Січкаренка, принципами побудови інноваційної мережі є орієнтація на заміну адміністративних методів управління науково-технічним розвитком непрямыми методами економічного регулювання, самоуправління організацій; урахування досвіду високорозвинених країн та аналіз позитивних і негативних сторін вітчизняної інноваційної практики; побудова ринково орієнтованих вузлових елементів мережі та їх інтеграція в інноваційну сферу регіону⁹⁸.

З огляду наведене вище сформуємо загальні принципи, які є спільними для всіх мереж трансферу технологій.

Перший принцип полягає у добровільності учасників трансферу технологій. Він є основоположним під час ухвалення рішення про участь у мережі будь-яким суб'єктом інноваційної сфери, наприклад, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, наукові та технологічні парки та інші, а також у подальшій співпраці суб'єктів мережі між собою, навіть при укладанні контрактів між собою.

Другий принцип побудови ефективної мережі – єдність. Єдність повинна проявлятися, зокрема, у загальних цілях, єдиній структурі, загальних стратегіях розвитку, в однаковому форматі технологічних профілів і процедур. Цей принцип пов'язаний напряду із подальшою роботою мережі. Його недотримання ставить під загрозу ефективність діяльності загалом мережі так і окремих її елементів – адже вона є складним механізмом з великою кількістю суб'єктів, кожен з яких виконує свої завдання, а всі разом вони об'єднані в єдину систему, а тому все буде залежати від їх злагодженості.

Третій принцип базується на чіткому розподілі ролей та завдань між суб'єктами мережі. Для більш ефективного функціонування мережі розподіл функцій та сфер діяльності між учасниками є необхідним та важливим, що в свою чергу забезпечує відсутність дублювання повноважень між суб'єктами.

Четвертий принцип полягає у співпраці виключно з професійними суб'єктами, які розуміються на процесі трансферу технологій. Окрім

⁹⁸ Січкаренко К. О. Мережева організація інноваційної діяльності : наукова доповідь. К. 2015. 48 с.

професійності в більшості мережі є обов'язкове сертифікування учасників, шляхом проведення ряду семінарів, на яких розкривається базові принципи роботи в середині мережі, правила користування веб-сайтом (платформною) та базою даних.

П'ятий принцип – це достовірність інформації. Учасники, які мають можливість наповнення бази даних мережі, мають вносити лише достовірну та перевірену інформацію, теж саме стосується і адміністратора мережі, який безпосередньо розміщує дані на веб-сайті.

Мережі трансферу технологій спрямовані організацію, допомогу та координацію відносин: інформаційні відносини між учасниками трансферу технологій, технологічні відносини між професійними суб'єктами трансферу технологій та комерційна взаємодія у впровадженні інновацій між сторонами трансферу.

Основними відносинами, які базуються на ідеї мережі, є організація процесу передачі технологій зі сфери одержання знань у виробництво. Одним із інструментів організації такої передачі технологій є створення ринку об'єктів інтелектуальної власності, створення та подальший розвиток інноваційної інфраструктури, яка б дала можливість спростити весь шлях трансферу технологій.

Загальна характеристика мережі, як правило, базується на аналізі її учасників та їхніх відносин. Загалом під концепцією сучасної мережі трансферу технологій необхідно розуміти об'єднання різних суб'єктів в єдину систему, зокрема, таких як промислові фірми, інноваційні парки, інкубатори, центри трансферу технологій, університети, наукові установи, фінансові організації, користувачі і державні органи, які беруть участь у розробці та розповсюдженні інновацій через різні форми взаємодії між наукою і виробництвом.

Вузлами інноваційної мережі, на думку І. Рудченко, є наукові установи, які проводять спільні дослідження (основою для об'єднання є інформаційні канали); інноваційно орієнтовані підприємства, що забезпечують замовлення на інноваційну продукцію. Безпосередня взаємодія між вузлами мережі

здійснюється через інноваційні проекти, що виконуються систематично (паралельно чи послідовно), процеси генерації, апробації і комерціалізації знань⁹⁹.

У свою чергу, на думку Н. О. Вернидуба та В. А. Омеляненка, мережі трансферу технологій – це горизонтальні методи просування, на основі партнерства і кооперації, при якому провідна установа є генератором інновацій, а функції зі створення та просування інноваційної технології розподілені між іншими учасниками комерціалізації технологій¹⁰⁰.

В. С. Лисенко звертає увагу на те, що системою трансферу технологій може бути також і галузевий сегмент мережі¹⁰¹.

Кожна інноваційна мережа є доволі складною структурною системою, не є винятком із цього правила і мережі трансферу технологій.

Проаналізувавши структуру, суб'єктний склад багатьох мереж, можна сформулювати найбільш поширену та розповсюджену структуру мережі: 1) координатор або адміністратор мережі, діяльність якого спрямована на управління, організаційне та методичне забезпечення взаємодії всіх інших учасників, належну роботу технічної платформи, бази даних та веб-сайту мережі, нагляд за дотриманням внутрішніх стандартів мережі її учасниками та іншими суб'єктами; 2) учасники мережі, які здійснюють посередницьку (агентську) діяльність, за аналогією з технологічними брокерами, щодо передачі (надання) майнових прав на результати науково-технічної діяльності, об'єкти права інтелектуальної власності, технології та інші дії необхідні для розвитку мережі та допомоги клієнтам мережі; 3) суб'єкти, які не є повноцінними учасниками мережі і надають допоміжні послуги у сфері трансферу технологій (інформаційні, консалтингові, маркетингові, фінансові, юридичні та ін.); 4) клієнти – кінцеві суб'єкти трансферу технологій: розробники та користувачі

⁹⁹ Рудченко І. Трансфер технологій як елемент інноваційної інфраструктури. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2008. № 4. С. 61–68.

¹⁰⁰ Вернидуб Н. О., Омеляненко В. А. Інноваційні мережі як інструмент міжнародного трансферу високих технологій. Трансформаційні процеси економічної системи в умовах сучасних викликів: монографія / За заг. ред. В.І. Гринчуцького. Тернопіль: Крок, 2014. С. 82–90

¹⁰¹ Лисенко В.С., Єгоров С. О. Побудова в Україні національної інноваційної мережі у сфері трансферу технологій. Математичні машини і системи. 2010. № 1. С. 122 – 126.

результатів науково-технічної діяльності, об'єктів права інтелектуальної власності, технологій та інших інноваційних продуктів, які часто іменуються як продавці та покупці «технологій» (включаючи ліцензіарів та ліцензіатів); 5) партнери – національні організації (юридичні особи), органи державної влади, місцевого самоврядування, міжнародні організації, які вкладають майнові та/або немайнові вклади, вчиняють дії, які спрямовані на розвиток діяльності мережі та залучення нових учасників і клієнтів.

Робимо висновок, що поява мереж трансферу технологій у національних інноваційних системах тягне за собою прискорення процедури трансферу технологій шляхом усунення різного роду бар'єрів у спільній розробці продуктів і послуг; прискорення впровадження нових технологій на виробництві; мережа може здійснювати узагальнену координацію інноваційної політики; надавати додаткові переваги окремим секторам економіки; надати підтримку учасникам та іншим суб'єктам інноваційної інфраструктури; спрямовувати науково-дослідні роботи у відповідні галузі промисловості, користуючись інформацією, яка є у розпорядженні мережі, та аналізуючи попит, який є на ринку.

Мережа трансфер технологій базується на атмосфері взаємної довіри між усіма суб'єктами, загальне розуміння і єдині цілі. Обмін науково-технічною інформацією, інструментами та програмним забезпеченням, надання технічної допомоги є невід'ємною складовою майбутнього успіху.

Проаналізувавши сучасні мережі трансферу технологій та їх організаційно-правові форми, робимо висновок, що для їх ефективного функціонування не є обов'язковою умовою є створення окремої юридичної особи. У багатьох зарубіжних країнах інститут самоврядних організацій розвинутий на високому рівні, саме з цим пов'язано те що деякі сучасні мережі існують як самоврядні організації. Окрім цього, нині існуючі мережі не мають жорсткої ієрархічної структури.

Аналіз структури органів сучасних мереж пересвідчує, що моделі, які існують в ЄС та в Україні, різняться між собою. Структура органів українських мереж доволі проста, чого не можна сказати про структуру європейських, де

існують, наприклад, рада з управління, адміністративні ради та/чи секретаріат. На додаток, можуть залучатися зовнішні експертні ради. Склад таких рад визначається типом юридичної особи та згідно з нормами статутів мереж. Загальним правилом для мереж є періодична зміна складу таких рад відповідно до розподілу партнерів (співвласників) у мережі. У мережах, які фінансуються державними установами, робота центрального секретаріату повністю фінансується за рахунок зацікавлених державних акторів. Фінансовий контроль, зазвичай, забезпечується через механізми, що включають чіткий розподіл повноважень між радами з управління та виконавчими радами, фінансовий аудит, опублікування фінансових звітів та норм щодо руху коштів¹⁰².

Невід'ємною складовою будь-якої мережі трансферу технологій є програмна платформа, що повинна включати в себе певні елементи:

1) базу даних мережі, яка має поповнюватися різного роду інформацією, у першу чергу, технологічними запитами і пропозиціями. Запити та пропозиції створюються та заповнюються учасниками мережі, а потім координатор перевіряє достовірність інформації і публікує на веб-сайті мережі;

2) веб-сайт програмної платформи, який передбачає вільний доступ до тих профілів, які знаходяться на сайті. Окрім цього, сайт повинен містити інструменти пошуку та сортування за типом і технологічним напрямками та пошуку інформації за ключовими словами і інші необхідні для клієнти інструменти, щоб працювати с сайтом;

3) інструменти управління інформацією і комунікацій для учасників регіональної системи трансферу технологій (тільки для авторизованих користувачів). Робоче місце авторизованого учасника системи включає інструменти повного доступу до бази даних профілів технологічних пропозицій і запитів, інструменти управління власними профілями, інструменти

¹⁰² Інноваційна політика: Європейський досвід та рекомендації для України. – Том 1. Ключові особливості інноваційної політики в якості основи для розробки заходів сприяння інноваціям, що спрямовують Україну до заснованої на знаннях конкурентоспроможної економіки – порівняння ситуації в ЄС і Україні. Проект ЄС “Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні”. К.;Фенікс, 2011. 214 с.

відстеження інтересу до профілів та організації листування за інтересами (створення журналів супроводу), а також інші необхідні інструменти;

4) інструменти моніторингу роботи учасників системи (тільки для авторизованих користувачів). Доступна статистична інформація щодо кількості активних профілів на певну дату, кількості виставлених учасниками профілів за період, кількості звернень до профілів за період;

5) довідково-навчальні ресурси (бібліотека методичних матеріалів, програмних і нормативних документів, зразків договорів тощо).

Особливу увагу на прикладі Enterprise Europe Network (EEN) доцільно приділити кваліфікації відносин, які складаються у зв'язку із функціонуванням мережі. Відносити між учасниками мережі і адміністратором, учасників-посередників, учасників, які надають допоміжні послуги у сфер трансферу технологій, та клієнтів, які є розробниками та користувачами технологій та інших результатів інтелектуальної діяльності («продавці» та «покупці» технологій), та партнерів.

Адміністратор визначає засади діяльності мережі та скеровує її відповідно до поставлених цілей. Ним формуються необхідні внутрішньоструктурні підрозділи (органи) для здійснення загальної політики у мережі, для прийняття рішень з поточної діяльності та моніторингу результатів діяльності. Адміністратор також забезпечує формування матеріально-технічної, програмної та фінансової основи мережі, підтримує та розвиває сайт та займається його просування, здійснює пошук та розподіл фінансів та відповідає за їх використання. Він приймає рішення про приєднання до мережі інших учасників та укладає договори з учасниками про вступ (приєднання) або про членство із забезпеченням (якщо це передбачено внутрішніми документами) проходження навчання та сертифікації.

Отже, між учасниками та адміністратором, залежно від організаційно-правової форми діяльності, виникають господарські відносини, що складаються стосовно формування бази даних щодо технологічних, інвестиційних та дослідницьких запитів та пропозицій та їх перевірки, – з одного боку, та надання

матеріально-технічного, програмного та фінансового забезпечення поширення таких даних серед широкого кола кінцевих суб'єктів трансферу технологій (клієнтів) – з другого. Такі відносини спрямовані на управління мережею як організацією, в якій саме учасники надають послуги клієнтам, виконуючи при цьому завдання самої мережі. У них саме адміністратор встановлює правила приєднання учасників, вимоги до їх кваліфікації та надання ними послуг. Адміністратор, керуючи діяльністю мережі, здійснює моніторинг та забезпечує обробку звітності діяльності всіх її учасників. Отже, адміністратор наділений певним колом організаційно-господарських повноважень щодо учасників, які ґрунтуються на підставі укладених між ними договорів про приєднання до мережі (або договорів участі).

Відповідно до ч.1 ст. 176 ГК України організаційно-господарськими визнаються господарські зобов'язання, що виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, у силу яких зобов'язана сторона повинна здійснити на користь другої сторони певну управлінсько-господарську (організаційну) дію або утриматися від певної дії, а уповноважена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку. Згідно з ч. 3 цієї статті ГК України організаційно-господарські зобов'язання суб'єктів можуть виникати з договору та набувати форми договору¹⁰³.

На підставі наведеного вважаємо, що відносини, які виникають між адміністратором і та її учасниками, належать до організаційно-господарських зобов'язань, підставою яких є договір.

Адміністратор мережі трансферу технологій вступає у договірні відносини також з партнерами, разом з якими здійснює спільні дії щодо розвитку мережі та її взаємодії з іншими суб'єктами (приватними та публічними, національними та міжнародними). Такі правовідносини, на наш погляд, належать до горизонтальних господарських відносин навіть у тих випадках, коли однією із

¹⁰³ Господарський кодекс України Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144

сторін (партнером) виступає орган державної влади або місцевого самоврядування. У них останні, як правило, не виконують державні владні повноваження, а виступають рівним партнером адміністратора, який має з ним спільний інтерес щодо забезпечення активної діяльності у мережі.

Функції та задачі мережі здійснюються через діяльність її учасників, які надають широкий перелік послуг як щодо забезпечення трансферу технологій у широкому розумінні, так й інші допоміжні (які іноді йменують інфраструктурними) розробникам та користувачам результатів науково-технічної діяльності, об'єктам інтелектуальної власності на підставі відповідних договорів про надання послуг, виконання робіт або змішаних договорів. Відносини, які виникають між ними, пов'язані із здійсненням господарської діяльності кожною із сторін та ґрунтуються на засадах рівності та свободи договору. Відповідно відносини, які виникають між учасниками та розробниками («продавцями») або користувачами технологій («покупцями»), належать до господарсько-виробничих відносин відповідно до ст. 3 ГК України та по суті становлять зміст діяльності мережі трансферу технологій¹⁰⁴.

Таким чином, на наш погляд, відносини, які виникають у зв'язку із функціонуванням мереж трансферу технологій, слід класифікувати на три кола: 1) між адміністратором та учасниками: технологічних посередників та сервісних організацій; 2) між адміністратором та партнерами; 3) між учасниками та клієнтами (розробниками та користувачами технологій). Їх особливістю слід визнати те, що частина з них належить до горизонтальних господарських (майново-господарських) відносин, в яких відбувається реалізація предмета діяльності мережі щодо надання відповідних послуг клієнтам, пов'язаних із трансфером технологій, а інші – організаційні господарські відносини, пов'язані із забезпеченням її функціонування. При цьому незалежно від виду зобов'язальних відносин у мережі всі вони мають своєю підставою договір. Наслідком такого характеру відносин між учасниками мережі трансферу

¹⁰⁴ Господарський кодекс України Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144

технологій стає мобільність та гнучкість цієї організації, яка легко пристосовується до запитів та потреб національного та міжнародного ринків.

Від зазначених внутрішніх відносин усередині мережі між її учасниками слід відрізнити зовнішні відносини щодо мережевої організації, до яких належать, на наш погляд, зобов'язальні відносини між самими клієнтами щодо трансферу технологій у широкому значенні та між адміністратором, який діє в інтересах розвитку мережі, з іншими регіональними та міжнародними меражами трансферу технологій. Відносини між клієнтами мережі щодо трансферу технологій виникають на підставі відповідного договору, який може стосуватися надання/передання майнових прав інтелектуальної власності, виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських, технічних робіт, виконання послуг (сертифікаційних, інжинірингових, з авторського нагляду та ін.), договорів про спільну діяльність у реалізації проекту. Перелік таких договорів не є прямо встановленим або вичерпним. Зобов'язання, що виникають на їх підставі, стосуються прав та обов'язків розробників та користувачів технологій (клієнтів) і не пов'язані із виконанням будь-яких зобов'язань з боку мережевої організації. Учасники мереж трансферу технологій, які сприяли трансферу технологій, вступають у відносини з кожним клієнтом. Отже, зобов'язальні відносини між самими клієнтами щодо трансферу технологій у широкому значенні належать до зовнішніх відносин, які виникають у зв'язку із функціонуванням мереж трансферу технологій.